

Veronica arguteserrata Reg. et Schmalh. – новий адвентивний вид флори України

ІВАН ІВАНОВИЧ МОЙСІЄНКО
АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ЄНА

MOYSIYENKO I.I., YENA AN.V. 2006: *Veronica arguteserrata* Reg. et Schmalh. – a New Alien Species for Ukrainian Flora. *Chornomors'k. bot. z.*, vol. 2, N1: 104-107.

The Asian species *Veronica arguteserrata* that had been slowly penetrating to Europe is first found in Odessa (Ukraine).

Key words: *Veronica arguteserrata*, flora, Ukraine, alien species

Ключові слова: *Veronica arguteserrata*, флора, Україна, адвентивний вид

У травні 2006 року один з авторів (А. В. Єна) під час участі в роботі XII з'їзду УБТ в Одесі біля гуманітарного корпусу Одеського Національного університету зібрав рослину невідомого виду з роду *Veronica*. Визначення даної рослини виявилось доволі важкою справою, тому частину зборів було передано другому автору даної статті (І. І. Мойсієнку). В серпні-вересні 2006 року, перебуваючи в Нідерландах, І. І. Мойсієнко мав змогу познайомитись з новітньою європейською ботанічною літературою, в якій, у тому числі, переглядалися і обробки роду *Veronica* з метою встановлення видової назви виявленої в Одесі рослини. Зокрема, в джерелах з флори Німеччини вдалося побачити зображення та прочитати опис рослини, що була дуже схожою на зібраний зразок [HAEUPLER & MUER, 2000, SEBALD & al., 1996, WISSKIRCHEN & HAEUPLER, 1990]. Після повернення в Україну попереднє визначення підтвердилось – ретельне вивчення одеських зразків не залишило сумнівів, що це новий для флори України та, очевидно, всієї Східної Європи адвентивний вид – *Veronica arguteserrata*, Вероніка гостропилчаста.

Спроби визначити зразки за допомогою "Флоры СССР" [БОРИСОВА, 1955] дозволили вийти на групу середньоазіатських видів, споріднених з *V. biloba* L. Більш точна ідентифікація виявилась неможливою, бо характерні ознаки одеських зразків були розподілені між кількома таксонами. Не випадково А.Г. ЄЛЕНЄВСЬКИЙ [1998], автор монографії, присвяченої даному роду, вважав незадовільною обробку А. Г. Борисовою для "Флоры СССР" саме групи *Biloba*. Монограф дає найбільш повну інформацію щодо *V. arguteserrata* у літературі колишнього СРСР.

Оскільки у вітчизняній науковій літературі відсутня інформація про цей вид, наводимо його характеристику, складену на основі літературних джерел [БОРИСОВА, 1955, ГРОССГЕЙМ, 1949, ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998, ИКОННИКОВ, 1979, DEYUAN & FISCHER, 1998, GRAMLICH, 1991, HAEUPLER & MUER, 2000, SEBALD & al., 1996, WISSKIRCHEN & HAEUPLER, 1990] та зібраних в Одесі зразків.

***Veronica arguteserrata* Reg. et Schmalh.** – Труды Главн. ботан. сада. – 5 (2): 626 (1878). Тип: «Kirgistan boreo-occidentalis, in Turkestaniae montibus alatavieis in valle fluvii Karakol, Regel, LE (holo-).

Синоніми: *V. bornmuelleri* Hausskn., *V. karatavica* Pavl. ex Nevski, *V. bartsiiifolia* Boissier ex Freyn.

Однорічна рослина 7-30 см заввишки (рис. 1). Головний пагін ортотропний, простий або галузистий, стебла густо опушені покривними та залозистими (особливо в суцвітті) волосками. Листки прості, їх пластинки до 3 см завдовжки, цілісні, еліптичні,

гостропилчасті, слабко опушені, нижні – короткочерешкові, верхні – сидячі. Квітки в роздвоєних фрондозних китицях, кожна з яких налічує по 10-25 (35) квіток. Чашечка попарно зрослолисточкова, чашолистки яйцеподібні, загострені, з трьома жилками, деякі зубчасті (ознака варіює в різних популяціях), 5-10 мм завдовжки і 2-4 мм завширшки. Віночок дещо коротший за чашечку, інтенсивно блакитний. Пластинки приквіткових листків в 2-3 рази менші за стеблові, з вузькими майже шилоподібними зубцями по краю. Плід – коробочка на плодоніжках, дещо відігнутих донизу, 3-12 мм завдовжки, опушених простими і покривними волосками. Коробочка обернено-серцеподібна, коротша за чашечку, сплюснута, 3,5-5 x 4-8 мм, опушена, з глибокою виїмкою, що досягає 2/3 довжини коробочки. Лопаті коробочки розходяться під гострим кутом, звичайно до 45° (іноді - 60°). Стовпчик 0,5-1,5 мм завдовжки, досягає середини виїмки. Насінини зібрані по 4-8 в коробочці, 1,8-2,5 x 1,0-1,5 мм, човникоподібні, поверхня їх слабко сітчаста. Цвіте в травні – червні, плодоносить в червні – липні.

Рис. 1. Загальний вигляд *Veronica arguteserrata* Reg. et Schmalh.

Fig. 1. General view of *Veronica arguteserrata* Reg. et Schmalh.

V. arguteserrata належить до секції *Alsinebe* Griseb. (характерної для області Давнього Середзем'я), підсекції *Biloba* (E. Lehm.) Stroh та входить до групи видів-близнюків "biloba", займаючи проміжне положення між *V. biloba* та *V. campylopoda* Boiss. (при цьому вид з ними не гібридує, хоча всі три таксони зустрічаються разом) [ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998]. Від близьких видів (які в Україні не зустрічаються) відрізняється таким чином: від *V. biloba* пилчастими листками, більш довгими стовпчиками, злегка зморшкуватим насінням, відігнутими плодоніжками (у *V. biloba* листки майже цілокраї,

стовпчик до 0,5-0,9 мм, насіння майже гладеньке, плодоніжки горизонтально відхилені); від *V. campylopoda* відрізняється ширшими чашолистками, більш короткими стовпчиками та менш зморшкуватим насінням (у *V. campylopoda* чашолистки ланцетно-лінійні, стовпчики 0,8-3,0 мм, насіння чітко зморшкувате). Слід визнати, що вказані ознаки все ж не абсолютні та частково перекриваються.

Види підсекції *Biloba* в Україні раніше не відмічалися. Секція *Alsinebe* Griseb. була досі представлена в Україні сімома видами з чотирьох інших підсекцій: subsect. *Alsinebe* (*V. arvensis* L., *V. dillenii* Crantz. та *V. verna* L.), subsect. *Acinifolia* (E. Lehm.) Stroh (*V. acinifolia* L.), subsect. *Peregrinae* A.Jelen. (*V. peregrina* L.), subsect. *Pellidosperma* (E. Lehm.) Stroh (*V. praecox* All. та *V. triphyllos* L.) [ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998, КАРНАУХ, 1960, КОТОВ, 1987]. Приводимо провізорний ключ для визначення представників всіх п'яти підсекцій. Вибрані нами ознаки є найважливішими та найбільш чіткими в систематиці роду.

- 1+ Насіння плоске.....subsect. *Alsinebe*
- 1– Насіння не плоске..... 2
- 2+ Насіння плоско-випукле... ..3
- 2– Насіння човновидне.....4
- 3+ Квітки білуватіsubsect. *Peregrinae*
- 3– Квітки блакитніsubsect. *Acinifolia*
- 4+ Квітконіжки короткі.....subsect. *Pellidosperma*
- 4– Квітконіжки довгі.....subsect. *Biloba*

Від інших підсекцій флори України підсекція *Biloba* також відрізняється додатково роздвоєною китицею та виїмкою, яка майже сягає основи коробочки. Окрім характерних для підсекції *Biloba* відмінних ознак *V. arguteserrata* від інших видів секції *Alsinebe* флори України добре відрізняється гостропилчастим краєм листової пластинки, зрослими чашолистками, деякі з яких по боках з 1-2 зубцями.

V. arguteserrata має масивний азійський ареал, що витягнувся від Закавказзя й сходу Туреччини через Казахстан, Киргизстан, Туркменистан, Таджикистан, Узбекистан, Іран, Пакистан, Афганістан до китайської Джунгарії і південно-східної Азії [ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998; DEYUAN & FISCHER, 1998]. За останнє двадцятиріччя рослина повільно розширює свій ареал. На початку 1980-х рр. рослини цього виду зафіксовані в південній Європі, в Греції [GRAMLICH, 1991]. У 1988 р. вперше знайдена в Середній Європі, в Німеччині – в околицях м. Хейльбронн (земля Баден-Вюртемберг), а в 1990 р. – у Штуттгарті. Походження німецьких популяцій пов'язують з турецькими гастарбайтерами [GRAMLICH, 1991]. Також існують відомості про зростання рослини даного виду в Сполучених Штатах Америки [ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998; DEYUAN & FISCHER, 1998].

В межах природного ареалу вид зростає в передгір'ї, нижньому та середньому гірських поясах (600-3400 м над рівнем моря), по сухих схилах, в степах, розріджених лісах, та як бур'ян [ГРОССГЕЙМ, 1949, ИКОННИКОВ, 1979, ЕЛЕНЕВСКИЙ, 1998 DEYUAN & FISCHER, 1998].

Місцезнаходження в Україні: Одеса, рабатки навколо гуманітарного корпусу Одеського національного університету, серед дуже розрідженої рудеральної рослинності, численна колонія, 16.05.2006, Leg. А. В. Єна, Det. І. І. Мойсієнко.

Ймовірно вид потрапив в Україну з іноземними студентами. Про це свідчить принаймні рудеральний характер місцезростання *V. arguteserrata* в Одесі. *V. arguteserrata* (1)¹ зростає тут вздовж корпусів та гуртожитків гуманітарного корпусу

¹ Бали рясності за шкалою Й. Браун-Бланке.

Одеського національного університету на доглянутих рабатках без домішки інших рослин або разом з *Urtica urens* L. (1), *Alliaria petiolata* (M.Bieb.) Cavara et Grande (+), *Taraxacum officinale* Wigg. aggr. (+) та ін., по дещо затінених або сонячних місцях. Судячи з розміру популяції (40-50 м²) припускаємо, що рослина з'явилася у нас кілька років тому.

На сьогодні в Україні *Veronica arguteserrata* відома лише з одного місцезнаходження у м. Одесі, тому ми долучаємо її до досить великої групи адвентивних рослин, які поки що не натуралізувалися на території нашої країни – ефемерофітів; за часом заносу – до кенофітів; за способом заносу – до випадково занесених рослин ксенофітів; за первинним ареалом – до адвентивних видів рослин азійського походження. В майбутньому можливо очікувати появу цього виду в інших районах України, особливо в південних, які мають інтенсивні зв'язки з Туреччиною.

Автори статті щиро вдячні за допомогу з підбором літератури Пітеру Сліму («Альтера», Вагенінгенський університет та Дослідницький Центр, Нідерланди).

Список літератури

- БОРИСОВА А. Г. Род 1341. Вероника – *Veronica* L. // Флора СРСР. – М.; Л.: Изд-во АН СРСР, 1955. – Т. 22. – С. 329-500.
- ГРОССГЕЙМ А.А. Определитель растений Кавказа. – М.: Советская наука, 1949. – 748 с.
- ЕЛЕНЕВСКИЙ А.Г. Систематика и география вероник СССР и прилегающих стран. – М.: Наука, 1978. – 259 с.
- ИКОННИКОВ С.С. Определитель высших растений Бадахшана. – Ленинград: Наука, 1979. – 400 с.
- КАРНАУХ С.Д. Рід Вероніка – *Veronica* L. // Флора України. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 9. – С. 476 – 539.
- КОТОВ М.И. Род Вероника (Вероніка) – *Veronica* L. // Определитель высших растений Украины. – Киев: Наукова думка, 1987. – С. 286 – 289.
- DEYUAN H., FISCHER M.A. *Veronica* L. // FLORA OF CHINA. – 1998. – Vol. 18. – P. 65-80.
- GRAMLICH R. *Veronica argute-serrata* – neu für Deutschland // Floristische Rundbriefe. – 1991. – Vol. 25, № 1. – P. 3-5.
- НАЕУПЛЕР Н., МУЕР Т. Bildatlas der Farm- und Blütenpflanzen Deutschlands. – Stuttgart: Ulmer, 2000. – 759 p.
- SEBALD O., SEYBOLD S., PHILIPPI G., WORZ A. Die Farm- und Blütenpflanzen Baden-Württenbergs. – Stuttgart: Ulmer, 1996. – В. 5. – 539 p.
- WISSKIRCHEN R., НАЕУПЛЕР Н. Standardliste der Farm- und Blütenpflanzen Deutschlands. – Stuttgart: Ulmer, 1998. – 765 p.

Рекомендує до друку
Р.П. Мельник

Отримано 21.10.2006 р.

Адреса авторів:

I.I. Moysiienko
Херсонський державний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27
73000, Херсон
Україна
e-mail: vanvan@ksu.ks.ua

An. V. Yena
Національний аграрний університет,
ПФ "Кримський агротехнологічний
університет"
Аграрне
Сімферополь
95492
Україна
e-mail: yena@crimea.edu

Authors' address:

I.I. Moysiienko
Kherson State University
27, 40 Let Oktyabrya Str.,
Kherson, 73000
Ukraine
e-mail: vanvan@ksu.ks.ua

An. V. Yena
The National Agrarian University,
Southern Branch "The Crimean
Agrotechnological University"
Agrarne
Simferopol
95492
Ukraine
e-mail: yena@crimea.edu